

کاتیا سلماسی

شیشه های آشفته، عکس های برجا مانده

از آنجا که نام عبدالله میرزا قاجار با سرآغاز عکاسی در ایران عجین شده درباره این عکاس صاحب نام دوره قاجاریه تحقیقاتی صورت گرفته است که تا حدودی وی را معرفی می کند . مجموعه عکس های عبدالله قاجار که شامل تعداد زیادی پرتره، عکس های مستند از مناظر و آثار باستانی ایران و کپی برداری های او از آثار خوشنویسی و نقاشی است بیشترین تعداد عکس بر جا مانده از يك عکاس در دوره قاجاریه است و عنوان پرکارترین عکاس آن دوران را به او اختصاص می دهد. عبدالله میرزا قاجار فرزند نواب شاهزاده جهانگیر میرزا است. جهانگیر میرزا پسر سیف الله میرزا، نوه فتحعلی شاه قاجار و برادر تاج الدوله نخستین همسر عقد دائم ناصرالدین شاه پس از رسیدن به سلطنت بود. جهانگیر میرزا پس از ازدواج بانو عصمت الدوله با دوستمحمدخان معیرالممالک در سال ۱۲۸۷ هجری قمری، به رسم و اصطلاح آن دوران به عنوان ریش سفید نزد خواهر زاده خود سکنی گزید. برای سکونت جهانگیر میرزا و خانواده او حیاطی در باغ و عمارت شهری معیرالممالک اختصاص یافت که در اسناد و نامه های خانوادگی و تقسیم نامه اموال دوستمحمدخان معیرالممالک ” حیاط خلوت جهانگیر میرزا “ خوانده شده است . همسر جهانگیر

میرزا " قوت القلوب خانم " - مادر عبدالله میرزا قاجار - نیز همدم و ندیم خانم عصمت الدوله بود و با وی انس و الفتی دیرینه داشت.

عبدالله میرزا پس از اتمام تحصیلات مقدماتی ، در مدرسه دارالفنون به ادامه تحصیل پرداخت و در آنجا نزد میرزا احمد خان (صنیع السلطنه) عکاسی را فرا گرفت و پس از طی دوره های آموزشی در عکاسخانه دارالفنون زیر نظر میرزا احمد به کار عکاسی مشغول شد. عبدالله میرزا که به علت اقامت پدر در منزل معیر و نسبت خویشاوندی با دوستمحمدخان معیرالممالک در تماس و رفت و آمد مداوم بود تحت تاثیر دوستمحمدخان و گرایش او به عکاسی با این فن آشنا شد و سپس با کمک و تشویق دوستمحمدخان معیرالممالک برای ادامه تحصیل در حوالی سال ۱۲۹۵ هجری قمری (۱۸۷۸ میلادی) راهی اروپا شد . عبدالله میرزا درباره انگیزه سفر خود به اروپا به تشویق معیرالممالک و تحصیل فنون عکاسی و صنعت چاپ چنین می نویسد :

" این بنده عبدالله قاجار، عکاس مخصوص در عهد شاه شهید ناصر الدین شاه ، نورالله مضجعه و در وزارت علوم مرحوم شاهزاده اعتضادالسلطنه از مدرسه مبارکه دارالفنون با همراهی^۱ و تشویق جناب جلالتماب اجل اکرم آقای معیرالممالک دام اقباله العالی به فرنگ رفته ، تقریباً یکسال و نیم در پاریس مشغول عمل عکاسی و علم رتوشه عکس شده . . . . . " ^۲

وی ابتدا در پاریس به تکمیل دانش خود در زمینه عکاسی پرداخت ، سپس به وین رفت و آموزش در زمینه های مختلف صنعت چاپ متداول در آن دوران را آغاز نمود . عبدالله میرزا در حدود سال ۱۳۰۰ هجری قمری (۱۸۸۳ میلادی) پس از بازگشت به ایران به عنوان عکاسباشی در مدرسه دارالفنون به کار پرداخت - این دوران مصادف بود با سفر سه ساله میرزا احمد به اروپا و خالی ماندن عکاسخانه دارالفنون از استادکار - . وی در خلال سال های سلطنت ناصرالدین شاه علاوه بر عکاسی در عکاسخانه دارالفنون و پرتره برداری هائی که به حق ارزشمندند به عنوان عکاس مخصوص دربار برای عکسبرداری از آثار باستانی و تاریخی نواحی مختلف ایران ماموریت یافت .

۱ - واژه همراهی در عهد قاجار بیشتر در معنای کمک و مساعدت بکار می رفته است .

۲ - روزنامه تربیت : سال اول ، شماره ۱۱ ، بیست و دوم رمضان ۱۳۱۴ هجری قمری ، ۲۵ فوریه ۱۸۹۷ .

محققان تاریخ عکاسی ایران در یادداشت های خود تاریخ تولد عبدالله میرزا قاجار را سال ۱۲۶۶ هجری قمری ذکر کرده اند اما قریب به یقین و با استناد به چند سند تصویری که تاریخ مشخصی از ثبت آن ها وجود دارد این تاریخ برای ولادت عبدالله میرزا نمی تواند صحیح باشد .

با نظری به زندگینامه و تصاویری که از عبدالله میرزا در دوره های مختلف برجای مانده این نکته شایان توجه است که اگر عبدالله میرزا در سال ۱۲۶۶ به دنیا آمده باشد و در سال ۱۲۹۵ راهی اروپا شده باشد در آغاز سفر تقریباً بیست و نه ساله بوده در صورتی که عکسی هائی از وی در طول دوره تحصیلاتش در اروپا به جاست که در این عکس ها عبدالله میرزا جوانی هیجده تا بیست ساله به نظر می رسد نه سی ساله .

میرزا عبدالله قاجار در پاریس

عکس دیگری نیز وجود دارد که برای علاقمندان به تاریخ عکاسی ایران چندان نا آشنا نیست . عبدالله میرزا در این عکس در کنار چند تن دیگر از جمله میرزا محمد حشمت الممالک ، دوستعلی خان اعتصام السلطنه (معیر الممالک بعدی) و میرزا حسن مستوفی الممالک ایستاده است . چون

درباره این عکس و اطلاعات مربوط به عکاس و تاریخ عکسبرداری آن در مراجع تاریخ عکاسی ایران اشتباهاتی روی داده^۳ که سندیت آن را مخدوش می‌سازد لازم است توضیح داده شود که این عکس در سال ۱۹۰۰ میلادی (۱۳۱۸ هجری قمری / ۱۲۷۹ هجری شمسی) در پاریس و در جریان برگزاری نمایشگاه بین المللی پاریس توسط والری برداشته شده است. درباره این سفر و افراد همراه در آن در پاره ای مستندات تاریخی مطالبی آمده است از آن جمله دوستعلی خان معیرالممالک در نسخه دستنویس خاطرات خصوصی خود که انتشار نیافته ضمن بیان خاطرات روز پنج شنبه ششم ربیع الثانی سال ۱۳۱۸ درباره حضور در آتلیه عکاسی والری به دعوت وی که با دوستمحمدخان معیرالممالک سابقه آشنائی دیرینه داشت و چگونگی برداشتن این عکس شرحی خواندنی آورده است .

به هر تقدیر با قبول این فرض که عبدالله میرزا در سال ۱۲۶۶ هجری قمری پای به عرصه وجود گذارده باشد به هنگام برداشتن این عکس باید تقریباً پنجاه و یک سال داشته باشد ، اما حتی بدون در نظر گرفتن این نکته که متوسط عمر و وضع ظاهری اشخاص در یکصد سال پیش در مقایسه با افراد پنجاه ساله دوره معاصر از تفاوت چشمگیری برخوردار بوده، یا به بیان دیگر یک مرد پنجاه ساله در آن دوران سالخورده تر از یک مرد پنجاه ساله در دوره معاصر به نظر می‌رسید، عبدالله میرزا حتی به مقیاس تخمین و تجربه بصری دوره معاصر نیز پنجاه سال ندارد .

با توجه به تاریخ تولد دقیق و مشخصی که از سایر افراد حاضر در این عکس مانند حشمت الممالک (۱۲۷۵ هجری قمری) ، مستوفی الممالک (۱۲۹۱ هجری قمری) ، دوستعلی خان معیر الممالک (۱۲۹۳ هجری قمری) وجود دارد و مقایسه سیمای ظاهری اشخاص ، احتمال بسیار می‌رود که در تعیین تاریخ تولد عبدالله میرزا قاجار هر چند به تقریب ، اشتباهی در حدود ده سال بیش از سن واقعی وی رخ داده باشد .

---

۳ - رک تاریخ عکاسی و عکاسان پیشگام در ایران .

افراد حاضر در عکس :

نشسته از راست : دوستعلی خان معیرالممالک - میرزا حسن مستوفی الممالک
ایستاده از راست : محمد حسن خان مؤید خلوت (پدر رهی معیری) — حاج یوسف خان — یحیی میرزا لسان
الحکماء - عبدالله میرزا قاجار - میرزا محمدخان حشمت الممالک - امان الله میرزا جهانبانی (برادر عبدالله میرزا)
- ماشالله خان منتصرالممالک - صادق خان نواب

سند تطبیقی دیگر عکسی است که از عبدالله قاجار با علیقلی خان سردار اسعد بختیار (تولد ۱۲۷۴ هجری قمری) این عکس در پاریس توسط مستوفی الممالک برداشته شده است .

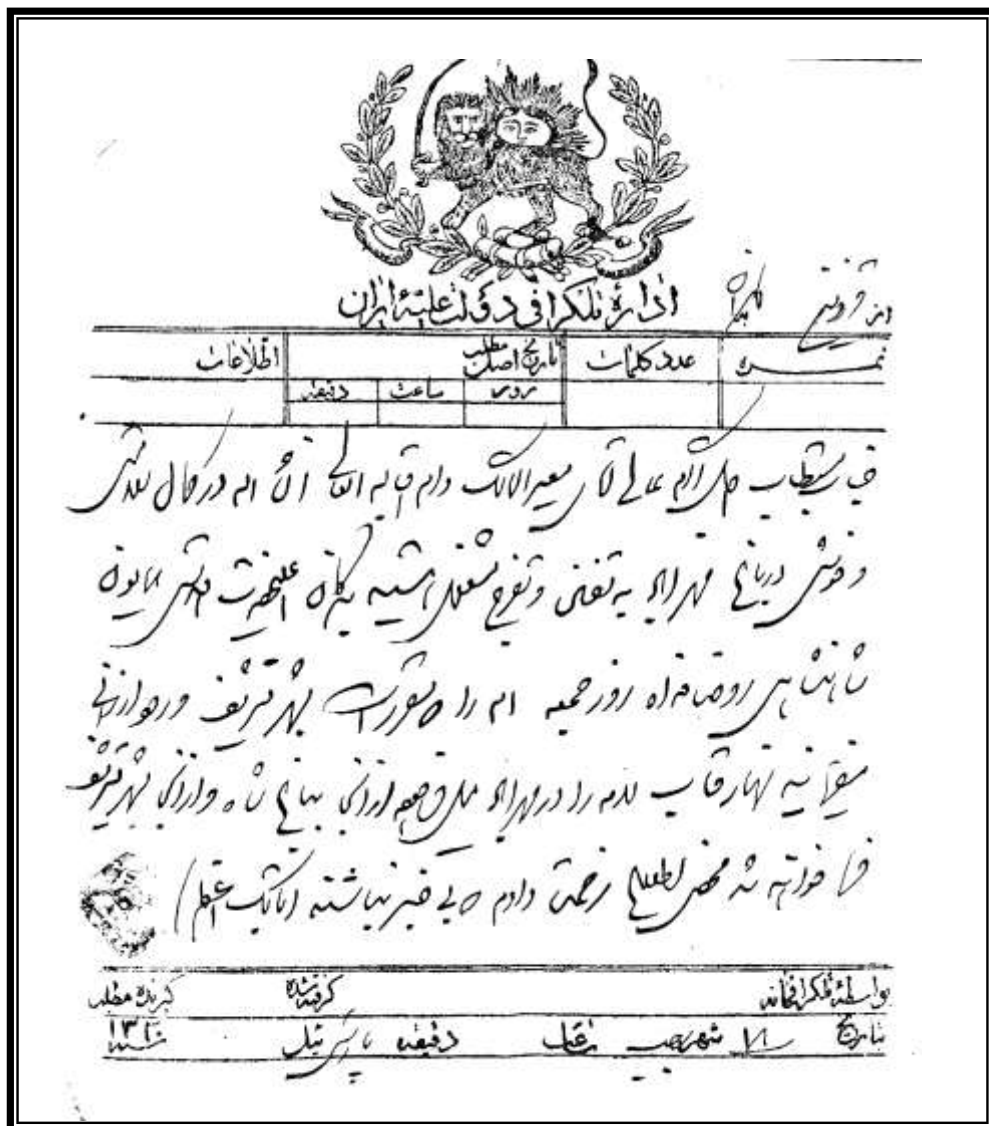
از متون و خاطرات رجال دوره قاجار بر می آید که عبدالله میرزا سفرهای متعدد به اروپا نموده است . این سفرها چنانکه از اشارات همان منبع برمی آید برای آشنائی با نوآوری های عکاسی و خرید تجهیزات و وسائل جدید برای عکاسخانه مجهز او و در واقع سفر های مطالعاتی و تحقیقاتی بوده است .

حال اگر بپذیریم که عبدالله میرزا حدود يك دهه بعد یعنی حوالی سال ۱۲۷۶ پا به عرصه گیتی نهاده است و با در نظر گرفتن دوره اقامت جهانگیر میرزا در منزل معیرالممالک ها از حوالی سال ۱۲۸۷ هجری قمری به بعد ، می توان نتیجه گرفت که عبدالله میرزا سالهائی از دوره کودکی و نوجوانی خود را در منزل معیرها گذرانده است .

از آنجا که علاقه به عکس و عکاسی وجه اشتراك خاص در دوستی و ارتباط عبدالله قاجار و دوستمحمدخان بوده این دو با یکدیگر مبادلات عکسی نیز داشته اند و همین امر باعث شده تا عکسهائی از عبدالله میرزا قاجار در میان مجموعه عکسهای دوستمحمدخان یافت شود و عکس هایی نیز در نزد عبدالله میرزا باشد که عکاس آن دوستمحمدخان معیرالممالک بوده است . مبادله عکس و نگاتیو در بین عکاسان قدیم بدون اعتنا به حفظ هویت عکاس اصلی امری عادی و رایج بوده است . البته نگهداری عکسی از يك عکاس در مجموعه عکاس دیگر امری غیر عادی نیست و تا جائیکه که این عکس به اشتباه منسوب به عکاس دیگری نشود نکته پر اهمیتی به شمار نمی آید اما متأسفانه عکس هائی در تاریخ عکاسی ایران وجود دارند که به شخص دیگری غیر از عکاس اصلی منسوبند . عکس و سندی تاریخی روشنگر این نکته است که در تاریخ عکاسی ایران عکس هائی به نام عبدالله قاجار ثبت شده که عکاس آنها خود وی نبوده است و تنها عامل این انصاف مشخصات مقوای پشت بند عکس به نام عکاسخانه مدرسه مبارکه دارالفنون و امضاء عبدالله قاجار است .

عکس و سند مذکور مربوط به بازگشت مظفرالدین شاه قاجار از سفر دوم فرنگستان است . در مسیر بازگشت مظفرالدین شاه ، میرزا علی اصغر خان امین السلطان اتابک اعظم طی تلگرافی از قزوین قصد شاه مبنی برتوقفی کوتاه و صرف نهار در باغ مهرآباد را به اطلاع دوستمحمدخان معیرالممالک می رساند - به رسم آن دوران مسافران متشخص هنگام ورود به شهر در يك منزلی شهر برای استراحت و پذیرفتن مستقبلین توقف می نمودند - در متن این تلگراف آمده است :

” جناب مستطاب اجل اکرم عالی آقای معیر الممالک دام اقباله العالی انشاء الله در کمال سلامتی و خوشی در باغ مهر آباد به تفنن و تفریح مشغول هستید بندگان اعلیحضرت اقدس همایون شاهنشاهی روحنا فداه روز جمعه ۲۱ را که مقرر است به شهر تشریف ورود ارزانی می فرمایند نهار قاب لامه (قابلمه) را در مهر آباد میل فرموده از آنجا به به باغ شاه و از آنجا به شهر تشریف فرما خواهند شد . محض اطلاع زحمت دادم که بی خبر نباشند (اتابک اعظم) ۱۸ رجب ۱۳۲۰ “

۴ - قاب لامه کلمه ای ترکی است به معنی چند چیز که در داخل جمع شوند . نهار قاب لامه (قابلمه) از اصطلاحات دوره قاجار است و منظور نهار پخته ای است که در سفرها در قابلمه همراه برداشته می شد .

تصویر زیر یکی از چند عکسی است که در روز ۲۱ رجب از مظفرالدین شاه و همراهان در باغ مهرآباد برداشته شده است .

مظفرالدین شاه و همراهان در باغ مهرآباد در ۲۱ رجب سال ۱۳۲۰ هجری قمری .

این عکس که بر روی مقوای مخصوص عکاسخانه عبدالله قاجار چسبانیده شده دارای پشت نویس بسیار جالب توجهی از میرزا محمدخان حشمت الممالک برادر دوستمحمدخان معیرالممالک است و از اسناد قابل ملاحظه در تاریخ عکاسی ایران بشمار می آید . متن این نوشته از این قرار است :

” روز جمعه بیست و یکم شهر رجب المرجب سنه ۱۳۲۰ که موكب اقدس اعلیحضرت مظفرالدین شاه از سفر دوم فرنگ با اتومبیل بدار الخلافه نزول اجلال می فرمودند حسب الامر همایونی میرزا علی اصغر خان اتابك اعظم از قزوین به خان معیر تلگراف کرد که نهار را در مهرآباد صرف خواهند فرمود بعد از نهار و قدری راحت کردن وقتی که اعلیحضرت به گردش باغ عصمتیه و مهرآباد پرداختند در حین تماشا و تحسین و اظهار تفقد به مسیو وریه ° خطاب به حضار فرمودند : معیر فرنگ را اینجا آورده و مثل اینست که دوباره وارد فرنگستان شده ایم . از معاریف ملتزمین و مستقبلیین : دوست محمدخان معیر الممالک ، میرزا علی اصغر خان اتابك اعظم ، شیخ اسماعیل خان امین الملك ، میرزا احمدخان آقازاده اتابك ، عضدالملک ، حکیم الملك اعتصام ، حاجی مجد الدوله ، سالار مکرم ، حاجی معین السلطان و اغلب اعیان در عکس ها دیده می شوند . حقیر آن روز عکس برمی داشت و در گروپ حضور ندارد . شیشه ها را حسب الامر همایون عبدالله میرزا بعداً گرفته روی مقوای عکاسخانه دولتی چاپ شد که طبق معمول و به عادت اعلیحضرت به خواص نوکرها و اهالی اندرون داده شود و مثل خیلی از عکس ها به اسم آنجا تمام شد . حقیر میرزا محمد “

° مسیو وریه سر باغبان فرانسوی باغ مهر آباد بوده است .

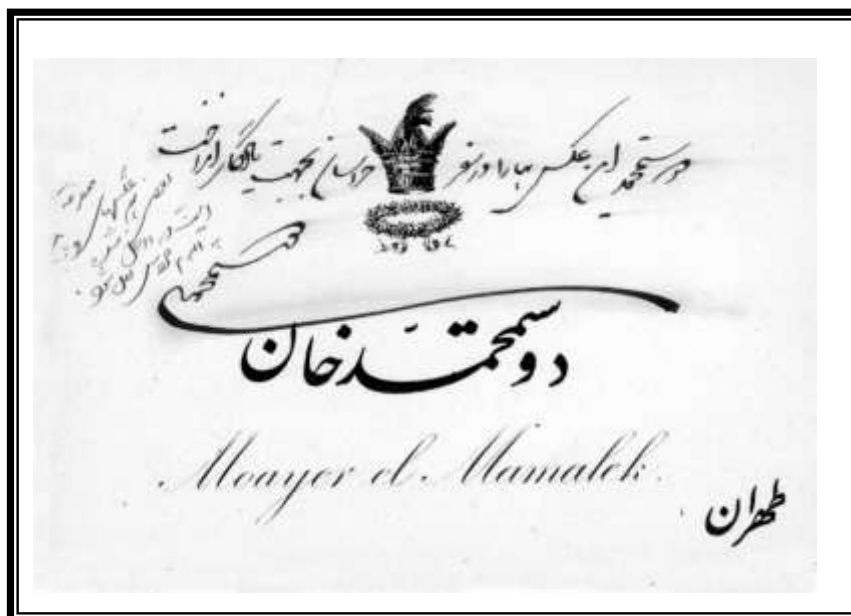
از تبریز به تبریز ۱۳۲۰ در کربلا در کتب کتب معتمد الراجح از سفر و زیارت به ابراهیم به ابراهیم نزد
میرزا محمد حبیب الله با بزرگی میرزا علی امیرخان آنگاه غلط از قرون به حال میرزا کتک کرد که با او در تبریز و معرفت
سید از تبریز رفتی رحلت کردی و قزوین و محرمیت بگردش باغ عصمتی و تبریز بود و خسته در همین حالت و حسن و اطمینان
نعمه به سید در تبریز میرزا را ای آرزو و مثل اینست در تبریز دارد و نگفتن نشود ایم از معتمد معتمدین در
مستقلین و سیدخان میرزا علی امیرخان آنگاه غلط شیخ اسماعیل خان این ملک میرزا امیرخان قزوینی
عصمتی امیرخان حاجی آقابالدولت صدرالدولت حاجی حسین المظفری در عقب عیان در عین تبریز میرزا امیرخان عسکری
در تبریز حضرت ندارد شیشه بهار حبیب الله در تبریز میرزا میرزا آقا میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا
شاه و ملقب معتمد و میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا میرزا
حیدر میرزا محمد

تصویر دستنوشته حشمت الممالک در پشت عکس

”... و مثل خیلی از عکس ها به اسم آنجا تمام شد“ از این عبارت شماتت آمیز چنین بر می آید که اعتبار و انتساب یک عکس صرفاً به اعتبار مشخصات پشت بند آن به عکاسی غیر از عکاس واقعی امری عادی بوده است .

چند سال پیش آلبومی از دوست محمدخان معیر الممالک به دستم رسید . این آلبوم در واقع عکس نگاره ای از سفر وی به خراسان است . آلبوم دارای جلد سرمه ای طرح ابری ، عطف چرمی ، دست ساز دارای بیست و دو برگ ضخیم مقوایی و در بر گیرنده چهل و چهار عکس است . عکسها از مکان های مختلف تاریخی در بین راه تهران مشهد و در مشهد برداشته شده اند . بر روی آستر برده این آلبوم کارت ویزیت دوست محمدخان معیر الممالک چسبانیده شده است .

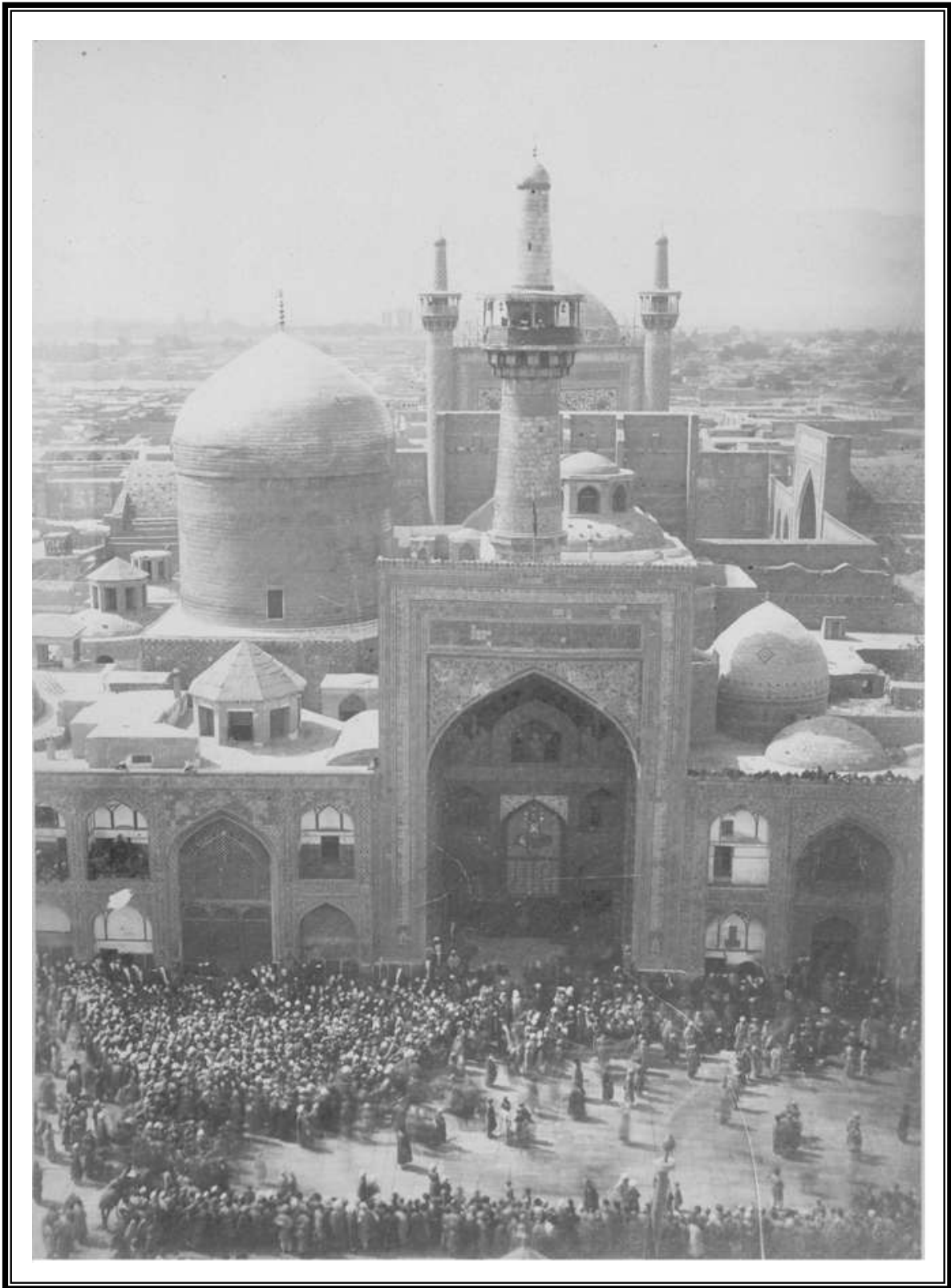
معیر الممالک روی این کارت به خط خود نوشته ”دوست محمد این عکس ها را در سفر خراسان به یادگار انداخت“ و بعداً با قلم ریزتری اضافه کرده ”بعضی هم عکسهای متفرقه است که داخل شده و باید به آلبوم خودش منتقل شود“ و در کنار تعدادی از عکس های درون آلبوم با مداد یادداشت کرده ”منتقل شود“ .

کارت ویزیت دوستمحمدخان معیرالممالک

عکس های این آلبوم که بیشتر جنبه گزارشی تصویری از بناها و مکان های تاریخی مختلف در مسیر راه تهران تا مشهد و منطقه خراسان را دارند همانند سایر عکس هایی که توسط دوستمحمدخان معیرالممالک عکاسی شده از انجام تصویری بسیار بالائی برخوردارند . در این مجموعه دوستمحمدخان با مقیاس گذاری انسانی در کنار بناهای تاریخی به هدف خود در ایجاد تصور حجم و اندازه واقعی بنا در ذهن بیننده دست یافته است . اگر پیش از دیدن این آلبوم با عکس های دوستمحمدخان و زاویه دید او در عکاسی آشنا نباشیم تنها با دیدن این مجموعه عکس ارزشمند درمی یابیم که این عکس ها در نهایت دقت و با حوصله و مهارت بسیار عکاسی شده است .

در بین مجموعه عکس های این آلبوم دو عکس وجود دارد که در کتابها و مستندات تاریخ عکاسی ایران منسوب به عبدالله میرزا قاجار و مربوط به مجموعه ماموریت عکاسی وی در خراسان است اما عکاس آنها باید دوستمحمدخان معیرالممالک باشد نه عبدالله قاجار .

البته این گمان موازی را هم می توان در نظر داشت که عکاس اصلی این دو عکس عبدالله میرزا قاجار باشد و وی يك چاپ از شیشه این دو عکس را به دوستمحمدخان معیرالممالک داده باشد، در این باره لازم به ذکر است که طی چند سالی که عبدالله میرزا برای سرکشی به املاک همسرش به خراسان رفت آمد داشته از طرف ناصرالدین شاه مامور به عکسبرداری از آثار تاریخی این ناحیه نیز بوده است و در طی این مدت دوستمحمدخان نیز دو بار به دعوت حاکم بجنورد و قوچان به قصد زیارت و سیاحت رهسپار خراسان شده و بنابر علاقه و عادت خود در طی سفر از مناظر و آثار باستانی منطقه عکاسی می کرده است. از آنجا که وی قصد عرضه این مجموعه عکس را به جایی نداشته و تنها به منظور ثبت خاطرات سفر به خراسان به عکسبرداری پرداخته و دستنوشته “دوستمحمد این عکسها را در سفر خراسان به یادگار انداخت” در سرآغاز آلبوم جای کمتر شبیه ای را به جا می گذارد که عکس های این آلبوم توسط شخص دیگری بجز دوستمحمدخان گرفته شده باشد زیرا در غیر این صورت ضرورت آوردن این نوشته در آغاز آلبومی که در مجموعه خصوصی دوستمحمدخان قرار داشته کاملاً منتفی است. از سوی دیگر می دانیم که عبدالله میرزا قاجار از طرف ناصرالدین شاه مامور به عکاسی از آثار تاریخی خراسان و ملزم به عرضه مجموعه ای درخور به حضور شاه بوده است، از این رو عبدالله میرزا برای هر چه کاملتر و پسندیده تر کردن مجموعه عکس های خود با موافقت معیرالممالک چند عکس از کارهای او را که از کادربندی و نوردهی مناسبی برخوردار بوده در مجموعه خود جای داده است.

جدا از این، مورد مهمتری که فرض استفاده عبدالله میرزا از عکس های دوستمحمدخان را قوی تر می سازد بررسی و مقایسه عکس ها از لحاظ سبک و شیوه عکاسی است. به لحاظ قرائن سبک شناسی، زوایه دید و نوع عکاسی از مناظر دوستمحمدخان معیرالممالک و عبدالله میرزا قاجار با یکدیگر بسیار متفاوت است. اگر در سبک و سیاق عکاسی، زوایه دید و نوع کادربندی های عبدالله میرزا در عکاسی از مناظر، حتی در همان مجموعه خراسان دقت کنیم درمی یابیم که این دو عکس با نگرش تصویری کاملاً متفاوتی از سایر تصاویر برداشته شده اند. با بررسی زوایای دید، کادر بندی ها و محل جاگیری دوربین در عکس های دوستمحمدخان روشن می گردد که این دو عکس به سبک عکاسی دوستمحمدخان معیرالممالک نزدیکتر است.

از عبدالله میرزا تعداد زیادی کپی از آثار هنری بویژه کپی قطعات خوشنویسی استادان بزرگ برجاست. در آن زمان این عکس ها که وسیله دسترسی خطاطان و علاقمندان به آثار استادان بزرگ بود خواستاران و خریداران فراوان داشت، عبدالله میرزا که عکاس حرفه ای بود فعالیت خود را در این زمینه پر رونق توسعه داد. وی در سال ۱۳۱۶ هجری قمری نمونه ای از

فتولیتوگراف (Photo Lithograph) و يك اعلان در زیر آن به مضمون زیر منتشر ساخت این اعلان سندی ارزنده در تاریخ عکاسی و چاپ مسطح در ایران بشمار می آید :

” این اولین عمل فتولیتوگرافی است که در ممالک ایران ایجاد شده مطابق این نمونه از هر نقاشی کار استادان قدیم و خطوط میر و درویش و نقش ها عکس برداشته اصل آن را به صاحبش رد نموده در روی بلور و فلز به اعمال فتوتی پی و فتولیتوگرافی و زنگ گرافی در مطبع النور واقع در عکاسخانه مدرسه دارالفنون چاپ می شود .

عکاس مخصوص عبدالله قاجار - ذی قعدہ ۱۳۱۶ - تهران “

برخی از این گونه کپی ها از روی يك شیشه هم با نشان عکاسخانه عبدالله میرزا و هم با نشان عکاسخانه دوستمحمدخان معیرالممالک یا در بین عکس های چسبانیده نشده در مجموعه عکس های معیر باقیست و نشان می دهد عبدالله میرزا با رابطه صمیمانه ای که با دوستمحمدخان معیر داشته از روی شیشه های وی برای تکثیر این آثار پر فروش استفاده می کرده است ^۶ . از این جمله ، در میان مجموعه عکس های معیر بسته ای حاوی تعدادی کارت پستال وجود دارد ، بر روی این بسته نوشته شده است :

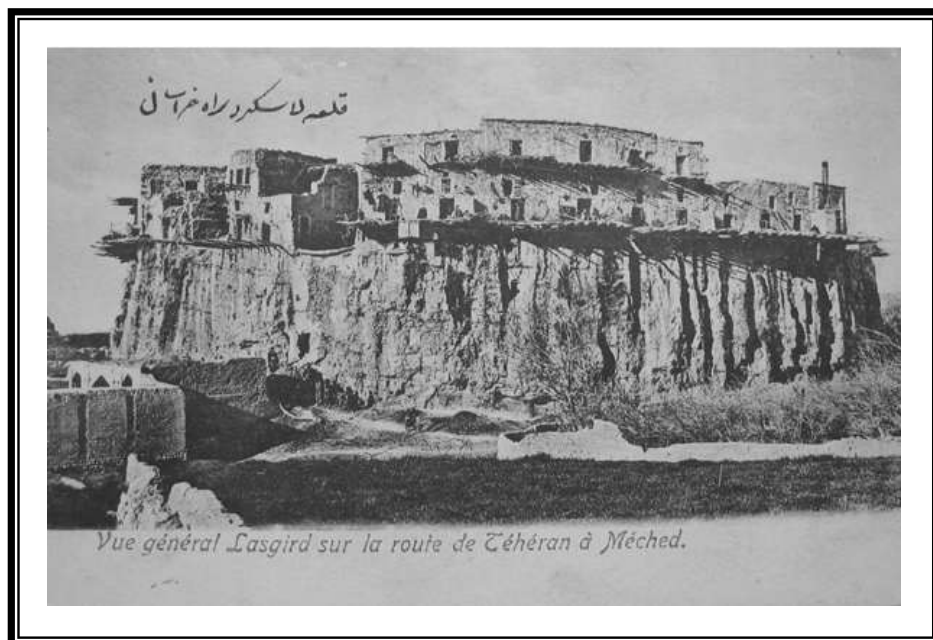
” عکس های خان معیر که به استدعای سید عبدالرحیم ^۷ تاجر در پاریس کارت پستال شده “

---

^۶ - در این باره آقای محمد علی معیری - نوه دوستمحمدخان معیرالممالک - ذکر می کند که به دستور دوستمحمدخان از بیشتر آثار خوشنویسی قبل از آنکه از دسترس خارج شوند در عکاسخانه اختصاصی معیرالممالک کپی برداری برداشته می شده است .

^۷ - سید عبدالرحیم کاشانی تاجر کارت و کارت پستال و تمبر بود و در سرای امیر حجره داشت .

یکی از این کارت پستال‌ها عکسی از قلعه لاسگرد است که بعضی از چاپ‌های این شیشه بر روی مقواهای عکاسخانه دارالفنون هم عرضه شده است .

تصویر کارت پستال قلعه لاسگرد

در آن دوران حفظ حقوق مالکیت معنوی آثار هنری بویژه در عکاسی چندان حائز اهمیت نبوده است زیرا به اقتضای دوران عکاسی حاصل فن آوری دوربین عکاسی بشمار می آمد . به نوشته دکتر جان ویشارد (John G. Wishard) که در فاصله سال‌های ۱۸۹۱ تا ۱۹۱۰ میلادی در عهد ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه در بیمارستان آمریکائی همدان و تهران اشتغال به کار داشت در عکاسخانه‌های تهران خارجیان بعضی از عکس‌های عکاسان ایرانی را به همراه نگاتیو و شیشه آن خریداری می کردند تا این عکس‌ها در انحصار خریداران باقی بماند .

” در بعضی عکاسخانه‌ها مشتریان غربی اصرار دارند که عکس و فیلم را با هم مطالبه کنند تا نسخه‌های آن بعداً به فروش نرسد چون اگر عکس جالب و هنرمندانه باشد برای مردم تفاوتی ندارد که مربوط به کجا و چه کسی است آن را می‌خرند و زینت اطاق‌ها می‌کنند“^۸.

۸ - جان ویشارد : بیست سال در ایران ، ترجمه علی پیرنیا ، تهران ، ۱۳۶۳ ، ص ۲۰۳ .

فروش شیشه و نگاتیو در رمضان بازارهای سالیانه که در مسجد سپهسالار برپا می شد نیز انجام می گرفته و بسا عکس های عکاسان ایرانی که در سفرنامه ها به نام خارجیان به چاپ رسیده است .

قدیمی ترین نمونه ای که تا کنون در حفظ حقوق عکاسی مشاهده کرده ام عبارتی است دستویس که میرزا محمد حشمت الممالک در زیر پرتره ای رسمی از احمد شاه نوشته است و حقوق چاپ و تکثیر آن را محفوظ ساخته است .

عبدالله میرزا قاجار هفته ای پس از وفات دوست محمدخان معیرالممالک در ادسا در روز سه شنبه بیست و یکم جمادی الثانی سال ۱۳۳۱ در تهران درگذشت . غلامعلی خان عزیز السلطان در خبر وفات او در یادداشت های روزانه خود مطلبی نوشته و مرگ او را ناشی از خبط اطباء دانسته است^۹ .

---

^۹ روزنامه خاطرات عزیزالسلطان : به کوشش میرزائی ، تهران ، ۱۳۷۶ ، ج ۳ ، ص ۲۴۲۲ .